

PROBLÉMY STUDIÍ ARGUMENTUJÍCÍCH PRO STŘÍDAVOU PÉČI

souborný článek

Josef Pavlát

Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN,
Praha

Kontaktní adresa:

PhDr. Josef Pavlát, Ph.D.
Psychiatrická klinika
1. LF UK a VFN
Ke Karlovu 11
128 00 Praha 2
e-mail: jpav@lf1.cuni.cz

SOUHRN

Pavlát J. Problémy studií argumentujících pro střídavou péči

Společenská objednávka směřující k vědám o člověku žádá doporučení porozvodového uspořádání, které by zmírnilo následky rozvodu. Studie, které se zabývají prosperitou dětí v jednotlivých porozvodových uspořádáních, trpí řadou metodologických nedostatků. Některé z těchto nedostatků vyplývají z nemožnosti v praxi dostat striktním požadavkům na kvalitu vzorku a na kontrolu intervenujících proměnných, další závažné nedostatky jsou nicméně způsobeny „zkreslením vlivem výzkumníka“. Jde především o malé vědomí omezené platnosti nálezů zatížených metodologickými nedostatky, o implicitní akceptování kauzálních vztahů na základě nálezů korelačních studií, v některých případech i o selektivní a nesprávné citace literatury. V pozadí tohoto stavu věcí je skutečnost, že výsledky jednotlivých prací slouží jako argument silným zájmovým skupinám, které mají protichůdné cíle. Sdružení otců, skupiny zastávající zájmy a práva žen a matek zastávají vyhrčená ideologizující stanoviska, spory týkající se svěřením dětí do péče vyvolávají tak silné emoční angažmá, že řada badatelů ztrácí kritický náhled na metody své práce a omezenou platnost svých závěrů.

Klíčová slova: rozvod, rodičovský konflikt, rodičovské soudní spory, střídavá péče, porozvodové uspořádání, attachment, otcovství, vztah otec–dítě, prosperita.

SUMMARY

Pavlát J. Problems of studies arguing for joint physical custody

Society expect social sciences recommend the post divorce arrangement able to moderate consequences of the divorce. Studies of children prosperity in various postdivorce arrangements suffer from numerous methodological drawbacks. Some of those drawbacks are due to impossibility to comply with strict requirements for sample quality and control of intercessional variables nevertheless further serious shortages are due to the „researcher bias“. It is before all the week awareness of the limited value of findings burdened by methodological deficiencies, the implicate acceptance of causal relationship based on correlational studies, in some cases selective citation of studies and inaccurate citation. This state of things is due to the fact findings of respective studies are used as arguments in debate which has powerful ideological dimension. Fathers' organisations, associations of women and mothers have incisive ideological stand-points. Controversies concerning child custody invoke strong emotional engagement so that a number of researchers lose critical look in methodological drawbacks and limited validity of their findings.

Key words: divorce, parental conflict, parental litigation, joint custody, post divorce arrangement, attachment, fatherhood, father-child relationship, well-being,

ÚVOD

Vysoká rozvodovost a její negativní dopad na zdraví a prosperitu dětí jsou vnímány jako naléhavý problém. Společenská objednávka směřující k vědám o člověku žádá doporučení porozvodového uspořádání, které by zmírnilo následky rozvodu. Ve světové literatuře nacházíme téměř nepřehlednou řadu studií zabývajících se srovnáváním skupin rozvedených rodičů a dětí lišících se ve způsobu, jímž mají uspořádanou péči o děti. V našem písemnictví takové práce dosud chybějí.

Po rozvodu lze rozlišit tři hlavní uspořádání: výhradní péči matky a „navštěvujícího“ otce, péči otce s „navštěvující“ matkou a společnou (střídavou péči), kdy dítě pobývá střídavě v péči matky a v péči otce. U nás byl institut společné a střídavé péče zaveden v roce 1998. V minulosti byly děti rozhodnutím soudu svěřovány do péče matky ve více než devadesáti procentech případů a na této skutečnosti se mnoho nezměnilo ani po roce 1998. Až v roce 2002 bylo do péče matky svěřeno méně než devadesát procent dětí (89,38%). Do péče otce bylo v témže roce svěřeno 7,99% dětí, do společné/střídavé péče pak 2,14% dětí. Institut střídavé péče je tedy u nás uplatňován jen výjimečně.

VADY STUDIÍ A JEJICH ZDROJE

Jednotlivé studie se snaží porovnat zdravotní stav a prosperitu dětí v různých porozvodových uspořádáních. Implicitně pak předpokládají, že pokud dojdou k závěru, že v některém porozvodovém uspořádání děti (eventuálně rodiče) prosperují lépe, je to validní argument k jeho doporučení. Jen zřídka najdeme v textu článku poznámku ke skutečnosti, že korelační studie nejsou s to objasnit kauzální souvislosti. Například nález dobře prosperujících dětí ve společné péči se často považuje za argument pro její doporučení jako uspořádání, které zaručuje dobré výsledky za všech okolností, přestože je známo, že pro alternativu společné péče se nejčastěji rozhodují rodiče, kteří jsou s to spolu klidně komunikovat¹⁴ a v péči o dítě spolupracovat.² Takoví rodiče jsou obvykle vzdělaní a ekonomicky a zdravotně prosperující.¹ Platí tedy, že kvalitní, dobře spolupracující rodiče mají dobře prosperující děti – nikoli že společná péče bez ohledu na další okolnosti vede k prosperitě dětí.

Ignorování celkem elementární skutečnosti omezené výpovědi korelačních studií je závažnější, nicméně lze ho snadno vysvětlit – v řešení všech otázek, které se týkají svěřeni dětí do péče, je obvykle přítomen silný emoční tlak. Neodbytné osobní zaujetí tlačí autory k postupům a argumentům, které by nepoužili v řešení žádné jiné otázky.

Bauserman⁴ v úvodu své metaanalýzy výsledků jednotlivých studií porozvodového uspořádání formuluje výhrady k výsledkům předchozích souhrnů: autoři přehledových článků docházejí i k vzájemně si odporujícím závěrům. Někteří argumentují, že jednotlivé studie mluví jednomyslně ve prospěch střídavé péče, druzí argumentují tím, že takové proměnné, jako je například rodičovský konflikt, jsou pro prosperitu dětí důležitější než forma porozvodového uspořádání, a že střídavá výchova proto není vhodná za situace silného konfliktu. Bauserman

konstatuje, že tyto přehledové práce trpí řadou problémů: obvykle shrnují jen studie konzistentní s východiskem a názory autora metaanalýzy, současně minimalizují či zcela opomíjejí studie s výsledky rozpornými s názory autora, jednostranně interpretují statistické analýzy, nevěnují pozornost tomu, jak charakter studie ovlivňuje výsledky. Konstatuje, že většina prací trpí problémem, jako je malý vzorek, nedostatečná kontrola intervenujících proměnných, nedostatečná informace o statistickém zpracování.

Mo-Yee Lee¹⁵ konstatuje, že debata, která se vede o vhodnosti jednotlivých forem porozvodového uspořádání, má silnou ideologickou dimenzi: jednotlivé studie a jejich závěry slouží jako argumenty silným zájmovým skupinám. Na jedné straně stojí organizace rozvedených otců, na druhé straně skupiny podporující zájmy matek. Zvláště ve Spojených státech jsou tyto organizace velmi aktivní a často s větším nebo menším úspěchem ovlivňují zákonodárství a soudní praxi.

Moyer¹⁶ ve své souhrnné zprávě pro kanadskou vládu konstatuje, že ve většině studií není nijak blíže popsáno, jaké časové rozdělení péče mezi otce a matku výzkumník zahrnuje pod kategorií střídavé péče, v některých případech se uspořádání, které je zahrnováno pod střídavou péči, dá lépe popsat jako výhradní péče s častými návštěvami. Konstatuje, že významnou vadou řady studií je absence údajů o počtu a charakteristikách rodičů, kteří: a) se dohodli na porozvodovém uspořádání bez jakékoli intervence; b) rozhodli se po mediaci nebo vyjednávání; c) specifické uspořádání jim bylo nařízeno soudem. (Je zřejmé, že je velký rozdíl například mezi situací, kdy se rodiče dohodnou na střídavé péči a soud jejich dohodu jen kodifikuje, a situací, kdy soud střídavou péči ustanoví.) Uvádí, že většina studií nemá k dispozici náhodně vybrané vzorky, spoléhá se na skupiny rodičů a dětí, které jsou „při ruce“, většinou nejasně definované či shromážděné za specifických okolností. Většinou se jedná o příslušníky střední třídy. Uspořádání studií je obvykle příčné (cross-sectional), zřídka kdy longitudinální. (Když vezmeme v úvahu obvyklé nejasnosti v definování vzorků a nedostatek dat o nich, je zřejmé, že výpovědní hodnota příčné uspořádaných studií je omezená.) Moyer pokračuje, že většina výzkumníků nevěnuje pozornost situaci před rozvodem (přestože je spolehlivě doloženo, že ta má často vážnější dopad na zdraví a prosperitu dětí než samotný fakt rozvodu a podoba porozvodového uspořádání), nezískává data v přímém kontaktu s dětmi, nejčastěji se spoléhá na reference rodičů.

Moyer dále uvádí, že ač je zřejmé, že prosperita dětí závisí na řadě faktorů, jednotlivé studie se jen zřídka snaží získat si o těchto faktorech informace. Zjišťujeme-li efekt porozvodového uspořádání, měli bychom například kontrolovat intervenující proměnné konstituující socioekonomický statut: vzdělání rodičů, jejich povolání, příjem, eventuální etnický původ a podobně. To všechno jsou faktory, které potenciálně ovlivňují nejen porozvodové uspořádání, ale i prosperitu dětí. Bez jejich kontroly mají zjištění o tom, jak děti prosperují v jednotlivých typech porozvodového uspořádání, malou cenu – nekontrolované intervenující proměnné mohou mít větší vliv než nezávislé proměnné, k posouzení jejichž vlivu studie cílí.

V souhrnu Moyer uzavírá, že naše znalosti o efektech porozvodového uspořádání se zakládají na studiích, které

vykazují podstatné nedostatky: vady v uspořádání, nekvalitní vzorky, malý přehled o intervenujících proměnných, neadekvátní statistická analýza. V některých případech lze mluvit i o „zkreslení vlivem výzkumníka“. Uvádí, že to se projevuje především v nerecenzovaných pracích. Ale touto vadou trpí i některé recenzované práce, nejčastěji ty, které plédují pro střídavou péči. Zvláště problematické jsou některé přehledové články, které obsahují zkreslující závěry. Občas na podporu zobecnujícího závěru citují výsledky výzkumu, ale citovaná studie takové výsledky neuvádí (sic!).

Dobré příklady článků, které vyvozují zavádějící závěry z citovaných článků, lze nalézt na internetu. Například článek *Overnights for Children*²¹ konstatuje, že výzkum na téma efektu přenocování dítěte u nerezidenčního rodiče je ve svých nálezech nejednotný, ale nyní se objevila studie M. K. Pruet,¹⁸ která do věci vnáší jasno: děti, které tráví s nerezidenčním rodičem alespoň jednu noc, mají méně sociálních problémů. Nicméně práce M. K. Pruet uzavírá, že mezi proměnnými, které ovlivňují dětské sociální, kognitivní a emoční chování, stojí v popředí konzistence rozvrhu péče a konzistence pečovatelských, ve druhé řadě pak přítomnost či nepřítomnost přenocování u nerezidenčního rodiče. Závěr studie je zjednodušen a nález o prospěšnosti přenocování je vytržen ze souvislosti.

Z článků uveřejněných na webu v češtině je v tomto smyslu příznačný článek J. Tyla.²³ Autor reprodukuje výsledky Bausermanovy metaanalýzy⁴ a zdůrazňuje, že děti ve střídavé péči lépe prosperují, aniž by věnoval pozornost celému Bausermanovu článku, který obsáhle výsledky své metaanalýzy komentuje. Především zdůrazňuje, že rodiče, kteří volí střídavou péči, jsou kvalitní, bezkonfliktní rodiče, což samo o sobě je silný predikátor dobré prosperity dětí. Explicitně zdůrazňuje i nemožnost závěrů o kauzalitě na základě korelačních studií. Tylův článek je publikován na webové stránce organizace Children of Europe, která si bere za cíl podporovat práva rodičů a dětí s přesvědčením, že jediným správným porozvodovým uspořádáním je střídavá péče.

Silným protihráčem zájmových skupin, které hájí práva rozvedených otců, jsou ženské organizace. Například The National Association of Women and the Law²² zdůrazňuje, že v rozhodování o tom, co je v nejlepším zájmu dítěte, je třeba zastávat jasné stanovisko, že zájem primárního pečovatele a zájem dítěte nelze oddělit. Je třeba dítěti zaručit stabilitu a kontinuitu péče, při rozhodování i porozvodovém uspořádání nebrat v úvahu takové skutečnosti, jako je sexuální orientace rodiče (a například respektovat právo „nebiologické lesbické matky“ na svěření dítěte do péče), duševní nemoc matky, její invaliditu, finanční obtíže a podobně a dítě svěřovat do péče jí, neuvažovat o střídavé péči, o porozvodovém plánu péče, který by zaručil široký kontakt otci apod. Mezi extrémními argumenty a požadavky jsou i argumenty, které nelze odbýt jako nepodložené nebo nesmyslné.

NOVÝ KONCEPT ATTACHMENTU A JEHO KRITIKA

Za situace, kdy empirické studie nejsou s to podpořit jednotlivé zájmové skupiny jednoznačným argumentem, při-

cházejí na scénu autoři, kteří se snaží podpořit preferenci střídavé péče přepracováním konceptu vazby na primárního rodiče (attachmentu). Kelly a Lamb¹⁰ revidují klasický koncept attachmentu, jak ho uvedli Bowlby a Ainsworthová a rozvíjeli další autoři, kteří vztah s primárním pečovatelem (matkou) považovali za výlučný a specifický, kvalitativně odlišný od všech možných dalších vazeb, které dítě eventuálně navazuje. Tento nový koncept má za to, že dítě, jakmile dosáhne stadia formování vztahu, utváří obvykle více vztahů současně (především vazbu na matku a na otce) a že tyto vztahy jsou rovnocenné.

Kelly a Lamb¹⁰ důsledně užívají výrazu pečovatelé, uvádějí, že je „významná evidence“ toho, že většina dětí si formuje smysluplný vztah (attachment) k oběma svým rodičům asi v sedmi měsících svého věku a že upřednostňování primárního pečovatele s rostoucím věkem, jak se zdá, mizí a asi v osmnáctém měsíci často zmizí zcela. Zdůrazňují, že i když styl interakce ze strany ženy a muže se liší, rozdíly jsou ve skutečnosti malé a nemají formativní význam. Přínos zachování kontaktu s oběma rodiči převyšuje jakoukoli zvláštní potřebu vztahu s „mužským či ženským rodičem“. Považují za velmi obtížné znovunavázání pevného vztahu poté, co ten byl přerušen.

Dále rozebírají reakci dítěte na separaci od „důležitých pečovatelských“: zvláště okolo osmnácti měsíců věku dítě vehementně protestuje, když je vzdáleno svému pečovateli, například po rozvodu, kdy je z „domu matky“ přeneseno do „domu otce“. Nicméně pak, zejména když se mu krátce před „plánovanou separací“ klidně a věcně separace oznámí, funguje dobře u otce a vice versa i u matky. V přibližně dvou letech věku separační úzkost mizí, i když v případech velmi nejistého vztahu může přetrvávat. Shrnují, že dítě si vytváří řadu významných vztahů (attachments), zdá se, že si vytváří hierarchii pečovatelských a vyhledává toho pečovatele, který vyhovuje jeho náladě. Nic nespovídá tomu, že by vícenásobné vztahy oslabovaly sílu vztahu k primárním vztahovým postavám.

Zdůrazňují, že výzkum, tak jak ho shrnul Bowlby,⁵ došel ke zjištění, že ztráta nebo oslabení důležitých vztahů v dětství může vést k úzkosti a silnému prožitku ztráty, zvláště v prvních dvou letech věku dítěte. Proto považují za nutné, aby děti po rozvodu rodičů byly zvláště ve věku do dvou až tří let často přemísťovány „mezi svými pečovateli“, tak aby se zachovala kontinuita obou vztahů (rozuměj k matce a k otci). Zdůrazňují, že je „dostatečná evidence“ toho, že kojenci i batolata si zvyknou na pravidelné přesuny.¹² Zdůrazňují, že není žádný důvod domnívat se, že přenocování u nerezidenčního rodiče by mohlo dítěti nějak škodit. Pokud matka kojí, může otce opatřit lahví s odsátým mateřským mlékem a krmit dítě pak může on. Pokud mezi rodiči je konflikt, pak předávání dítěte může zprostředkovat opatrovník nebo se může odehrát na neutrálním místě. Článek přináší tak překvapivá tvrzení, že se může vnučovat vysvětlení, že jsou vytržena z kontextu plného znění, kde nabývají jiného významu. Ale není tomu tak.

Článek je ostře napadán Asociací rodinných a smířčích soudů.³ Asociace poukazuje na to, že Lamb a Kelly „nebezpečně mísí pravdu se lžemi“. Vytýká Lambovi, že přestože je „důvěryhodným vědcem“, přijal od federálních úřadů úkol podporovat otcovství („fatherhood promoti-

on marching orders“ [sic!]) Poukazuje na to, že známou skutečností, že děti si vytvářejí více vztahů, nelze překrucovat v doporučení, že dítě by si mělo vytvářet specifické vztahy ke specifickým postavám; že ze skutečnosti, že otec může být primární vztahovou figurou, nelze vyvozovat, že by měl být s matkou rovnocennou vztahovou postavou. Vytýká autorům, že aplikují nálezy o fungování dětí v harmonických manželstvích na případy manželství rozpadlých, nikdy nesezdaných partnerů, nejasně fungujících otců atd. Poukazuje na to, že autoři citují výhradně vlastní práce, nepokoušejí se svůj koncept attachmentu podpořit pracemi jiných autorů. Vytýká autorům nejasné, dvojnásobné formulace, používání neutrálního označení „pečovatel“, přestože je zřejmé, že otec a matka jsou nezaměnitelné postavy se specifickým chováním. Poukazuje na to, že Bowlbyho výzkum se zabýval vztahem dítěte s matkou, a ne s „pečovateli“. Implicitní předpoklad, že pro dítě jsou mnohonásobné vztahové postavy důležitější než vazba na primárního pečovatele, považuje za velmi nebezpečný. Má za to, že v průběhu evoluce nikdy nenastal případ, že dítě by bylo v péči více vzájemně zaměnitelných pečovatelů (to nicméně někteří autoři zpochybňují – viz například¹³), poukazuje na to, že pokud by otec byl pro prosperitu dítěte tak nezbytný, jako tito autoři uvádějí, jistě by si evoluce našla cestu, jak zamezit možnosti, že otec ještě během těhotenství své partnerky oplodní další ženy. Kritika Kelly a Lamba je dobře mířená a případná, nicméně asociace se ve svých vývodech jen volně, bez přesných citací obrací na další práce zabývající se vztahem dítěte k otci a k matce.

Práce zabývající se vztahem dítěte s otcem jsou v literatuře podstatně méně zastoupené než práce zabývající se vztahem s matkou. Například De Wolff a van Ijzendoorn ve své metaanalýze z roku 1997 zahrnuli 66 studií vztahu dítěte s matkou a jen osm studií vztahu s otcem. Caldera⁶ uvádí, že otcové jsou pro výzkum obtížně dosažitelní finančně i organizačně.

Systémová teorie zdůrazňuje, že rodina představuje síť vzájemných vztahů a interakcí. Rodiče v intaktní rodině ovlivňují dítě souběžně, kongruentně, v atmosféře spolupráce. Většina studií attachmentu se zajímá o vztahy v intaktní rodině. Tyto poznatky je obtížné aplikovat na porozvodové situace, je nicméně užitečné seznámit se s nimi.

Schaffer a Emerson¹⁹ došli k závěru, že většina dětí formuje vztah k otci (attachment) během druhého roku. Studie referuje, že 75 % dětí ve věku 18 měsíců protestuje proti separaci od otce. Steel at al.²⁰ zjistili, že kvalita vztahu k matce predikuje kvalitu vztahu k otci, a upozorňují na důležitost systémového přístupu – vztah otce a matky k dítěti jsou kongruentní. De Wolff a van Ijzendoorn⁷ ve své metaanalýze našli osm studií zabývajících se souvislostí kvality otcovského pečovatelského chování a kvality attachmentu a zjistili, že šest z nich nenašlo žádnou souvislost. Horn⁹ došel k závěru, že aspekty mateřského chování a aspekty otcovského chování vedoucí k bezpečnému vztahu s dítětem se liší. U otců k bezpečnému vztahu dětí k nim přispívala kvalita osobnosti otce, jeho harmonický vztah s matkou, nízký stres a jeho schopnost kooperovat. Oppenheim, Sagi a Lamb¹⁷ a další studie^{20,25} nenalezli významný vztah mezi dětským porozuměním emocím ve věku šesti let a kvalitou attachmentu s otcem posuzovaný v situaci setkání dítěte s cizí postavou. Mnoho studií kon-

statuje, že zatímco bezpečný vztah k matce posuzovaný v této situaci je v jasném a silném vztahu s pozdějšími kladnými výsledky dítěte, v případě otce není souvislost tak zřejmá. Volling a Selsky²⁴ mají za to, že posuzování kvality attachmentu pomocí expozice dítěte cizí postavě, které je spolehlivé v případě posuzování vztahu k matce, není vhodné pro posuzování vztahu k otci. Lamb¹¹ zdůrazňuje úlohu otce jako pojítka dítěte a vnějšího světa – otec zprostředkovává znalosti, nové zkušenosti, radu. Otec tedy podporuje vycházení dítěte z bezpečí rodiny do vnějšího světa. Grossmann et al.⁸ v diskusi svého výzkumu funkčních rodin hovoří o bezpečném „mateřském přístavu“, který je základnou k vzdalování a exploraci, kterou podporuje senzitivní, povzbuzující otec.

Steel at al.²⁰ uzavírají svou studii konstatováním, že dítě v časném těsném vztahu s matkou získává schopnost rozumět komplexním citům, včetně schopnosti vcítění se do rozlady druhých a kapacity flexibilních strategií zvládnání těžkostí, zatímco vztah s otcem je základem fungování ve vztazích se soukmenovci a je prevencí adolescentních problémů. Zdůrazňují, že každý z rodičů má vitální, nezávislý, či částečně se překrývající druh vlivu na dítě. Tak dítě separací od rodiče (rozvodem) ztrácí významný zdroj podpory. Předpokladem úspěšného kompenzování rozvodové situace je dobrá rodičovská komunikace a nízký konflikt po rozvodu.

Slabinou snahy argumentovat pro střídavou péči revizovaným konceptem attachmentu (rovnocenností vztahu dítěte k matce a k otci) je především to, že ten argumentuje studii, které se zabývají dětmi ve funkční rodině. Podle nich nicméně vztah dítěte s otcem a vztah s matkou nemá srovnatelnou povahu – tyto dva vztahy se doplňují, jsou odlišné, ale kongruentní. Není také zcela jasné, do jaké míry a za jakých okolností se rodičovská kongruence může uplatnit v porozvodové situaci. Je jasně dokázáno, že narušení vztahu s primárním pečovatелеm (matkou) má pro dítě velmi vážné důsledky.

ZÁVĚR

V souvislosti s rostoucí rozvodovostí je třeba si uvědomit, že ztráty dětí jsou často vážné a často není cesta, jak je zmírnit nebo se jim vyhnout. Rozvodem dítě ztrácí možnost denního kontaktu s oběma rodiči, nejčastěji s otcem, který stejně jako matka je pro ně důležitou a nezastupitelnou postavou. Snaha o to, aby porozvodová situace byla pro dítě stejně příznivá jako situace před rozvodem, je pochopitelná, ale marná. To platí především pro konfliktní porozvodové konstelace. I přes rostoucí znalosti, které máme o důležitosti otcovské péče a lásky a o podobě vztahu mezi otcem a dítětem, stále platí, že je obtížné či nemožné, aby dítě nerušeně profitovalo z péče obou rodičů v situaci malé spolupráce nebo konfliktu mezi nimi. A to bez ohledu na to, v jakém porozvodovém uspořádání dítě žije. Pro prosperitu dítěte je rozhodující, zda jsou oba rodiče schopni dosáhnout dobré porozvodové adaptace, definovat se ne již jako rozvedení manželé, ale jako rodiče, kteří v péči o dítě a na jeho výchově spolupracují. Ideologizující, jednostranná a zaujatá doporučení toho či onoho porozvodového uspořádání jsou zavádějící.

LITERATURA

- Amato PR, Johnson DR, Booth A, Rogers SJ. Continuity and change in marital quality between 1980 and 2000. *J Marriage Fam* 2003; 65: 1–10.
- Amato PR. The Consequence of Divorce for Adults and Children. *J Marriage Fam* 2000; 62: 1269–1287.
- Association of Family and Conciliation Courts: Using Child Development Research to Make Appropriate Custody and Access Decisions for Young Children – The Misrepresentations of Michael Lamb and Joan Kelly. Dostupné na <http://www.thelizlibrary.org/liz/lamb-kelly.html>, 2002.
- Bauserman R. Child Adjustment in Joint-Custody Versus Sole-Custody Arrangements: A Meta-Analytic Review. *J Fam Psychol* 2006; 16: 91–102.
- Bowlby J. Attachment and loss. Vol. 2. Separation: Anxiety and anger. New York: Basic Books; 1973.
- Caldera YM. Paternal involvement and infant-father attachment: a Q-set study. Dostupné na <http://www.thefreelibrary.com/Paternal+involvement+and+infafather+attachment:+a+Q-set+study-a0119510146>, 2004.
- De Wolff MS, van IJzendoorn MH. Sensitivity and attachment: a meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development* 1997; 68: 571–591.
- Grossmann KE, Grossmann K, Winter M, Zimmermann P. Attachment relationships and appraisal of partnership: From early experience of sensitive support to later relationship representation. In L. Pulkkinen & A. Caspi (eds.), *Personality in the life course: Paths to successful development*. Cambridge: Cambridge University Press; 2002: 73–105.
- Horn WE. Fathering infants. In Osofsky JD, Fitzgerald HE (eds.). *WAIMH Handbook of infant mental health*. Vol. 3: Parenting and child care: 270–297. New York: Wiley; 2000.
- Kelly JB, Lamb ME. Using Child Development Research to Make Appropriate Custody and Access Decisions for Young Children. *Family and Conciliation Courts Review*, 38, 2000: 297–311.
- Lamb ME. Fathers: Forgotten contributors to child development. *Human Development* 1975; 18: 245–266.
- Lamb ME. Nonparental childcare: Context, quality, correlates, and consequences. In Damon W, Sigel IE, Renninger KA (eds.). *Handbook of child development: Vol. 4. Social, emotional, and personality development* (5th ed., 73–133). New York: John Wiley; 1998.
- Langmeier J, Krejčířová D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing; 1998.
- Luepnitz DA. A comparison of maternal, paternal and joint custody: Understanding the varieties of post-divorce family life. *Journal of Divorce* 1985; 9: 1–12.
- Lee MY. A Model of Children's Postdivorce Behavioral Adjustment in Maternal and Dual Residence Arrangements. *Journal of Family Issues* 2002; 23: 3672–697.
- Moyer S. *Child Custody Arrangements: Their Characteristics and Outcomes Presented to: Family, Children and Youth Section, Department of Justice Canada*. Dostupné na http://www.justice.gc.ca/eng/pi/pad-rpad/rep-rap/2004_3/2004_3e.pdf, 2004.
- Oppenheim D, Sagi A, Lamb M. Infant-adult attachments in the kibbutz and their relation to socioemotional development four years later. *Developmental Psychology* 1988; 24: 427–433.
- Pruet MK, Ebling R, Insabella G. *Critical Aspects of Parenting Plans for Young Children*. *Family Court Review* 2005; 42: 39–59.
- Schaffer HR, Emerson PE. The development of social attachments in infancy. *Monographs of the Society for Research in Child Development* 1964; 29 (3, No. 94).
- Steele H, Steele M, Fonagy P. Associations among attachment classifications of mothers, fathers, and their infants. *Child Development* 1996; 67: 541–555.
- Swerdlow-Freed DH. *Overnights for Children*. Dostupné na <http://drswerdlow-freed.com/forensicarticle-10.html>, 2005.
- The National Association of Women and the Law: Custody and access: an Nawl Brief to the Special Joint Committee on Child Custody and Access. Dostupné na <http://www.vancouver.sfu.ca/freda/reports/custody.htm>, 1998.
- Tyl J. *Střídavá péče je prokázána pro děti lepší*. Dostupné na <http://www.iustin.cz/art.asp?art=284>, 2006.
- Volling BL, Selsky J. Infant, father, and marital antecedents of infant-father attachment security in dual-earner and single-earner families. *International Journal of Behavioral Development* 1992; 15: 83–100.
- Volling BL. Early attachment relationships as predictors of preschool children's emotion regulation with a distressed sibling. *Early Education and Development* 2001; 12: 185–207.

Andrea Platznerová

SEBEPOŠKOZOVÁNÍ

Aktuální přehled diagnostiky, prevence a léčby



Záměrné sebepoškození je jev, s nímž se dnes psychiatři a psychotherapeuti ve své praxi setkávají stále častěji. Zdá se, že narůstající počet mladých lidí v „objektivních“ nebo „subjektivních“ životních krizích sahá po žiletce či hořící cigaretě a zaměřuje svou „agresivitu“ proti sobě. Tato publikace vysvětluje, že nejde o agresivitu v zjednodušujícím slova smyslu, že cílem sebepoškození je jen v malém zlomku případů smrt a že naopak sebepoškození je nezralou snahou o přežití. Stejně tak je

z lékařského hlediska důležité v přístupu k poškozujícím se lidem pochopit jejich konkrétní motivy a emoční a myšlenkové vzorce vedoucí k sebepoškození. Kniha je určena v první řadě psychiatrům a psychotherapeutům, kterým kromě jiných důležitých informací a praktických zkušeností nabízí konkrétní diagnostické a terapeutické postupy. Bude však také přínosem pro pracovníky ve školství a sociální oblasti, respektive pro všechny, kdo chtějí více rozumět – a tedy umět lépe pomoci – poškozujícím se lidem.

250 Kč, Galén, 2009, 1. vydání, 159 s., černobíle, 125 × 190 mm, brožované